

Kalhous, David

Koruna česká a polská? : střetávání Boleslava II. a Vratislava II. na cestě za královskou korunou

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
2001, vol. 50, iss. C48, pp. [5]-16

ISBN 80-210-3085-2

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102008>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DAVID KALHOUS

KORUNA ČESKÁ A POLSKÁ? Střetávání Boleslava II. a Vratislava II. na cestě za královskou korunou

Roku 1058 nastoupil na polský knížecí stolec nový vévoda. Byl jím Boleslav II., zvaný posléze Smělý, či Štědrý. Po svém otci Kazimírovi I. zdědil zkon-solidovanou državu, která již spočívala na jiných základech, než říše Boleslava I. Chrabrého. Stabilitu Polska prověřil už na začátku vlády mladého knížete konflikt v Uhrách, jež se měl stát předzvěstí dění v 70. letech. Iniciativa byla zprvu v rukou polského knížete a právě aktivní politika a široké kontakty umožnily v roce 1076 Boleslavovi obnovit starou tradici a vztáhnout ruce po královském diadém. Následné mocenské zauzlení v celém prostoru „rozťal“ rázný úder krále Jindřicha IV. a jeho českého spojence Vratislava II. Právě Vratislav se o necelých 10 let později měl paradoxně stát dědicem Boleslavova politického programu, když byla na jeho hlavu vložena koruna česká a polská.

Linie polské politiky se nám začínají zřetelněji vynořovat opět až na sklonku 60. let.¹ Někdy na přelomu let 1067 a 1068 se totiž do Čech z polského exilu na pozvání svých bratří Konráda a Oty vrátil Přemyslovec Jaromír.² Během následující vojenské výpravy, namířené právě proti Polsku,³ došlo k dramatické volbě, která celé tažení zhatila a nakonec přivedla mladého Jaromíra na biskupský stolec. Do té doby je také možné klást počátky latentních sporů mezi biskupy Jaromírem a Janem a knížaty Vratislavem, Konrádem a Otou.⁴ Vzájemné polsko-české soupeření znovu zesílilo v následujících

1 Nebudeme se zde věnovat složitému dění v Uhrách na přelomu 50. a 60. let, pro něž byl právě Boleslavův zásah určující.

2 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 22, MGH SRG N. S. 2, s. 113–114.

3 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 22, MGH SRG N. S. 2, s. 114: „*Sed quoniam nunc interim iam pars maior populi et procerum milicie processit in castra, nusquam melius, ut reor, hac tractabitur de causa, quam istius terre ad custodie claustra*“. Nejednalo se jistě jen o pouhý Vratislavův manévr, byla to spíš snaha využít nastalou situaci. Je navíc otázka, nakolik byly vzájemně propojeny spory mezi Přemyslovci s roztržkou mezi Vratislavem a Boleslavem.

4 Od událostí v roce 1068 je snad oddělovala nějaká dohoda Vratislav s Poláky, protože v roce

letech 1070, nebo 1071.⁵ V té době se začal do správy Říše aktivně zapojovat mladý král Jindřich a právě vyhocená situace na východě se zdála být ideální příležitostí k aktivizaci říšské východní politiky. Obeslání sporných stran do Míšně, kde se mělo jednat jeho prostřednictvím,⁶ navíc plně odpovídalo soudobým představám o řešení konfliktu.⁷ Jindřichovo úsilí však bylo neúspěšné, neboť se jich Boleslav neúčastnil, ignoroval je a místo zachování míru opět Čechy napadl. Přestože byla situace v Říši velmi napjatá,⁸ nemohl Jindřich takové pošlapání své prestiže strpět. Proti polskému knížeti byla vyhlášena výprava. K jejímu uskutečnění nakonec nedošlo. „*Coniuratio*“ Oty z Northeimu, Rudolfa z Rheinfeldu, Heřmana Billunga, Buca Halberstadtského a dalších, kteří se v předchozích letech stali obětí královny „zvůle“, se spojilo s již tak dost vyhocenou situací v Sasku a Durynsku. Poslední kapkou se měla stát právě výprava proti Polákům, již prý mnozí přikládali za cíl zkrotit zpupné Sasy. Konečnou odpovědí na královu výzvu k tažení se tak stalo povstání, které pak krále zaměstnávalo více než 10 let.⁹

Polsko-českému soupeření tak nakonec neučinila přítrž říšská výprava, ale nová destabilizace situace v Kyjevě. Po několika letech zde došlo k novému narušení mocenské rovnováhy uvnitř tzv. triumvirátu, které vyústilo na jaře vyhnáním velkoknížete Izjaslava.¹⁰ Opakovala se historie z roku 1068, ale ne docela.

1069 byl Boleslav schopen na Rusi podpořit strýce Izjaslava (viz *Povest vremennyx let*. Edd. D. S. Lichačev – B. A. Romanov. Moskva-Leningrad 1950, s. 115–116).

- 5 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 131–132: „*Inter duces Polenorum et duces Beheimorum infestissima dissensio erat*“. Celá zpráva by se dala chápat spíš jako resumé dosavadního dění (viz *N o v o t n ý, V.: České dějiny* I. 2. Od Břetislava I. po Přemysla I. Praha 1913, s. 138–139; *Meyer von Knonau, G.: Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V. II. Leipzig 1894, s. 222–223; Wojciechowski, T.: Szkicze historyczne jedenastego wieku*. 1950³, (s. 144–146).
- 6 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 131–132: „*Inter duces Polenorum et duces Beheimorum infestissima dissensio erat. Propter quod eos rex in civitate Misene autumnali tempore evocatos durius corripuit et, ut deinceps suis singuli terminis contenti essent nec se vicissim temerariis incursionibus lacesserunt, sub obtentu regiae maiestatis precepit*“. Lampertova slova ovšem vyznívají spíš jako obeslání říšských knížat, než snaha o zprostředkování mezi sousedy. To by se dalo vyložit jako projev Lampertova říšského patriotismu (k Lampertovi viz *Struve, T.: Lampert von Hersfeld. Persönlichkeit und Weltbild eines Geschichtsschreibers am Beginn des Investiturstreits* A. Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 16, 1969, s. 2–123, B – samostatně).
- 7 Tomuto problému se věnovala *Suchan, M.: Königsherrschaft im Streit*. Konfliktaustragung in der Regierungszeit Heinrichs IV. zwischen Gewalt und Schriftlichkeit. Stuttgart 1997.
- 8 K následujícímu *Suchan, M.: Königsherrschaft im Streit*, s. 31–90.
- 9 Je otázkou, nakolik zde působily vzájemné kontakty mezi Piastovci a saskými velmoži (k tomu viz *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 163 a s. 213–214; *Epperlein, S. – Widera, B.: Die Beziehungen der Kiever Rus und Polens zu Papst und Kaiser während des Investiturstreites*. Jahrbuch für Geschichte UdSSR und der volksdemokratischer Völker Europas 8, 1964, s. 276–282; *Grudziński, T.: Bolesław Śmiaty-Szczodry i biskup Stanisław*. Warszawa 1982, s. 32–34).
- 10 *Povest vremennyx let*, s. 121–122.

Izjaslav sice stejně jako před několika lety hledal oporu u Boleslava II., a zřejmě se mu jí i dostalo, úspěch Poláků však tentokrát nebyl dostatečně drtivý. Boje se vlekly bez výsledku.¹¹ Když nebezpečí říšské výpravy ještě téhož roku zažehnal saské povstání, pokračoval Boleslav i v roce 1074 v pokusech dosadit svého strýce zpět na kyjevský stolec. Nemáme sice o tom přímé doklady, ale skutečnost, že se Boleslav neúčastnil bojů v Uhrách, tomu nasvědčuje. V průběhu následujícího roku se zřejmě na obou stranách začínala dostavovat únava. Navíc v Uhrách si situace vyžadovala nový Boleslavův zásah a naděje na úspěch zde byla mnohem větší. Větší zájem na smírné dohodě měl ovšem Svjatoslav Jaroslavič, který s největší pravděpodobností jednání inicioval.¹² Jejich úspěch s sebou přinesl mír i nové Izjaslavovo vyhnání, které zavedlo Rurikovce na dvůr krále Jindřicha do Mohuče.¹³ Vzhledem k tomu, že Boleslav byl jedinou osobou, která byla s to Izjaslava podpořit skutečným vojenským zásahem, další pokusy, které uprchlý kníže podnikal, když se pokoušel získat podporu krále Jindřicha, či později papeže Řehoře,¹⁴ byly předem odsouzeny k nezdaru, či přesněji nemohly mít význam. Boleslav totiž na dohodu se Svjatoslavem rezignovat nehodlal, neboť mu zřejmě v dané situaci plně vyhovovalo, že není nijak vázán na mnoha bojišticích a že může soustředit svou pozornost jinam. V roce 1075 to měli být Pomořané. Jedině s nimi lze totiž spojit zmínku o „nepřátelích“ z papežského listu.¹⁵ Zřejmě vyhovující řešení umožnilo Boleslavovi opět rozdmýchat vzájemné soupeření s českým knížetem. Tentokráté však do Čech nepadli jen Poláci. Na pomoc jim přispěchaly i ruské oddíly, vedené Vladimírem Vsevolodovičem a Olegem Svjatoslavičem. Úder směřoval do oblasti jakéhosi „Českého lesa“.¹⁶ Situaci ovšem komplikuje neméně důvěryhodná zpráva Lam-

11 Podle *Povesti vremennych let*, s. 121–122 byl vyhnán už 22. března 1073, zatímco na dvoře krále Jindřicha IV. se objevuje až počátkem roku 1075.

12 *Vladimíra Monomacha, knížete ruského naučení*. In: *Nestorův letopis ruský*. Praha 1954¹, s. 208: „po Veliké noci z Přáslavi zas do Vladiměře na soutěsce učinit s Lechy pokoje“. Florovskij, A. V.: *Čechy i vostočnyje Slavjane*. I. Praha 1935, s. 52 datuje k roku 1073, Grudziński, T.: *Polityka papieża Grzegorza VII wobec państw Europy środkowej i wschodniej (1073–1080)*. Toruń 1959, s. 75 k roku 1074.

13 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 202; *Povest vremennych let*, s. 131; *Sigiberti Gemblacensis Chronicon*. MGH SS 6, s. 362; Grudziński, T.: *Polityka papieża Grzegorza VII*, s. 76–79.

14 *Registra Gregorii VII*. II. MGH EE sel. 2.1, s. 233–235, č. 73; s. 236–237, č. 74; E p p e r l e i n , S. – W i d e r a , B.: *Beziehungen der Kiever Rus und Polens zu Papst und Kaiser*, s. 282–287; Grudziński, T.: *Polityka papieża Grzegorza VII*, s. 80–99.

15 *Registra Gregorii VII*. II. MGH EE sel. 2.1, s. 233–235, č. 73. Spekulovalo se sice i o Jindřichovi, či Vratislavovi. Ti by však sotva vyhovovali, neboť byli v té době s papežem v dobrých vztazích. Dosti vágní oporu by nám mohla poskytnout i nedatovaná zmínka o boji Boleslava s Pomořany v *Galli Anonymi Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum* I, 25, MPH N. S. 2, s. 50, kterou L a b u d a , G.: *Zatargi z Czechami i Pomorzianami w pierwszym okresie rządów Bolesława Śmiałego (1058–1073)*. *Zapisky Historiczne* 50, 1985, s. 46–47 posunuje za rok 1068. Problémem zde ovšem je ta skutečnost, že se před ní vsouvá poznámka o bojích s Čechy a o tom, jak si tropili žerty z polského královského titulu.

16 *Povest vremennych let*, s. 131; *Vladimíra Monomacha, knížete ruského naučení*, s. 208;

perta z Hersfeldu, že český oddíl toho roku plnil v Míšni.¹⁷ I když už editor O. Holder-Egger, velký znalec Lampertova díla, poukázal na shody v popisu událostí let 1075 a 1076,¹⁸ nemusíme ještě tuto zprávu soudobého pozorovatele odmítnout. Řešením zde je právě Lampertem zdůrazňovaná slabost vyslaného českého vojska,¹⁹ nápadně kontrastující s velikostí oddílu, který zasáhl v bitvě u Homburku v předchozím roce. Ta by snad dovolila usuzovat, že se jednalo o pouhý pustošivý vpád, který si nekladl žádné trvalejší cíle, zatímco většina vojska byla vázána boji s Poláky a Rusy.

Někdy v té době dosáhla moc knížete Boleslava vrcholu. Symbolickým vyjádřením této skutečnosti se stala jeho korunovace 25. prosince 1076. Aby bylo možné tento akt správně interpretovat, bude nutné hledat kořeny a tradice, o které se Boleslav a později i Vratislav mohli opřít. V pramenech o této významné události nalezneme kupodivu pouze dvě sporné a ne zcela jasné zmínky, a to v „*Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*“²⁰ a v „*Bernoldi Chronicon*“.²¹ Je zřejmé, že samy o sobě tyto zprávy mnoho neřeší, protože zatímco u Lamperta je zřejmá snaha vylíčit tento akt jako uzurpaci vůči Říši, z Bernoldovy zprávy neplyne skoro nic. To ostatně dobře dokumentuje skutečnost, že existují dvě zásadně odlišné linie výkladu – T. Wojciechowkého a T. Grudzińskiego. Wojciechowski spojoval tuto korunovaci s papežským listem ze 17. dubna 1075 a tedy s aktivitami kurie.²² Naopak podle Grudzińskiego byla korunovace roku 1076 činem absolutně nezávislým, a to jak na kurii, tak na Říši.²³ Zdánlivě lze sotva novějším Grudzińskiego názorům něco vytknout, až na několik maličkostí – vychází totiž z chybných premis. Považuje totiž Lamperta z Hersfeldu za gregoriá-

Erben, K. J.: *Přspěvky k dějepisú českému, sebrané ze starých letopisú ruských, od nejstarších dob až po vyměnění Přemyslovcú*. ČNM 44, 1870, s. 74; Florovskij, A. V.: *Čechy i vostočnyje Slavjane I*, s. 53–54.

17 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 269–273, zvl. s. 272–273.

18 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 273, pozn. 2

19 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 273: „*Nam preter exercitum Bohemicum (saský oddíl) qui nec ipse vel armis vel numero vel virtute tanto negotio parem prestiterat*“. Nemá cenu tuto Lampertovu zprávu jen tak odmítnout, jak to učinil Novotný, V.: *České dějiny I*, 2, s. 198, pozn. 1.

20 *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales*. MGH SRG 38, s. 394: „*Dux Polenorum, qui per multos annos regibus Theutonicis tributarius fuerat, cuiusque regnum iam olim Teutonicorum virtute subactum atque in provinciam redactum fuerat, repente in superbiam elatus, propterea principes Teutonicos cerneret domesticis seditionibus occupatos nequaquam ad inferenda exteris gentibus arma vacare, regiam dignitatem regiumque nomen sibi usurpavit, diadema imposuit atque ipso die natalis Domini a XV episcopis in regem est consecratus. ... et nunc dux Polenorum in ignominiam regni Teutonici contra leges ac iura maiorum regium nomen regiumque diadema impudens affectasset*.“

21 *Bernoldi Chronicon*. MGH SS 5, s. 133: „*Dux Bolenorum se in regem coronavit*.“

22 *Registra Gregorii VII. II*. MGH EE sel. 2.1, s. 233–235, č. 73; Wojciechowski, T.: *Szkicze historyczne*, s. 175–179 a 193–195. Opíral se zejména o zmínku o 100 hřivnách stříbra.

23 Grudziński, T.: *Bolesław Śmiały*, s. 59–60; Týž: *Polityka papieža Grzegorza VII.*, s. 108–112, kde upozorňuje na podobnost v Lampertově líčení a Dětmarově podání událostí v Hnězdně roku 1000.

na, kterým není,²⁴ a hlavně podvědomě chápe korunovaci jako soukromou záležitost, jíž nebyla. To však odporuje našim představám o středověké úctě k legitimitě a tradici, které tvořily jednu z os středověkého a vůbec archaického myšlení. Museli bychom se pak ptát, proč se stejně nezachovali i třeba Přemyslovci, proč se vůbec snažili něco získat složitými jednáními, úplatami a krví, když přeci stačilo jen vztáhnout ruku po koruně.²⁵ Pokud neexistovala „stará“ tradice, tak jen císařové, nebo papeži měli právo udělit korunu. Právě takovou tradici založil roku 1000 v Hnězdně císař Ota III.²⁶ Vcelku lze celou věc shrnout asi takto: roku 1000 na synodě v Hnězdně Ota III. navázal na předchozí nedlouhou tradici spojenectví s Piastovci v boji proti polabským Slovanům. V intencích myšlenek „renovatio Imperii Romani“ se pokusil dát vzájemným vztahům pevnou formu a podle byzantského, či velkomoravského vzoru učinil Boleslava „svým“ králem, nebo k tomu udělal alespoň první krok.²⁷ Koruna se stala v tomto případě symbolem závislosti, sepjetí s Říší, nikoli znakem suverenity. S nástupem Jindřicha II. se však v Říši k moci dostala jiná mocenská uskupení, orientovaná na Bavorsko. Jindřich II. byl navíc zcela jiného založení než jeho předchůdce a tak i vztahy k okolním státům pojímal v jiném duchu. Jeho pokus poškodit Ekkehardovce,²⁸ Boleslavovy příbuzné a věrné spojence, proto s sebou nutně musel přinést střet, který vyplnil následující dvě desetiletí.²⁹ Až smrt císaře i papeže Be-

-
- 24 K Lampertově stanovisku srov. literaturu v pozn. 6 této studie.
- 25 Pffčiny usilování Přemyslovců o královskou korunu se pokusil shrnout Ž e m l i č k a , J.: *Raně feudální monarchie a královský titul u západních Slovanů*. In: Typologie raně feudálních států. Red. J. Zemlička. Praha 1987, s. 77–92, zvl. s. 85–87.
- 26 L a b u d a , G.: *Zjazd gnieźnienski w roku 1000*. In: Labuda, G.: *Studia nad początkami państwa polskiego I.*, s. 505–510; T ý ž : *Organizacja kościoła w Polsce w drugiej połowie X wieku i kościelne znaczenie zjazdu gnieźnienskiego w roku 1000*. In: *Studia nad początkami państwa polskiego II*. Poznań 1988, s. 426–526, zvl. s. 476–526; G r a b s k i , A. F.: *Bolesław Chrobry*. Warszawa 1964, s. 91–100, zvl. s. 98, s. 270–297, zvl. s. 285–297; W a ś i l e w s k i , T.: *La couronne royale – symbole de dépendance à l'époque du Haut Moyen Age*. Le deux couronnements de Boleslas le Valliant prince de Pologne. In: *La Pologne au XVe Congrès International de Sciences Historiques à Bucarest*. Red. S. Bylina. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 25–50, zvl. s. 43–50; W a r n k e , Ch.: *Die Ursachen und Voraussetzungen der Schenkung Polens an den heiligen Petrus*. In: *Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*. Red. K. – D. Grothusen – K. Zernack. Berlin 1980, s. 127–177, zvl. s. 175; F r i e d , J.: *Otto III. und Boleslaw Chrobry*. Das Widmungsbild des Aachener Evangeliars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum. Stuttgart 1989; T ř e š t í k , D.: *Von Svatopluk zu Boleslaw Chrobry*. Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Täsächlichen und aus einer Idee. In: <http://www.sendme.cz/trestik/Trestik.html>.
- 27 Zaúmco Otův záměr je dost pravděpodobný, jeho vlastní realizace zdaleka není jistá (srov. A l t h o f f , G.: *Otto III*. Darmstadt 1996, s. 126–147, zvl. s. 143–147; L a b u d a , G.: *Zjazd i synod gnieźnienski w roku 1000*. KWH 107, 2000, s. 121).
- 28 Jindřich snad měl dokonce i odpovědnost za smrt svého mocného konkurenta v boji o trůn a stejnému osudu sám Boleslav unikl jen o vlas.
- 29 L u d a t , H.: *An der Elbe und Oder um das Jahr 1000*. Skizzen zur Politik des Ottonenreiches und der slavischen Mächte in Mitteleuropa. Köln-Wien 1971, s. 18–32; W e i n f u r t e r , S.: *Neue Kriege: Heinrich II. und die Politik im Osten*. In: *Europas Mitte um 1000*. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie 2. Red. A. Wiczorek – H.-M. Hinz.

nedikta VIII. mohla znamenat obnovení předchozích snah z Hnězdna. Po jednání s novým papežem se Boleslav nechal znovu v Hnězdně korunovat. Zatímco však v roce 1000 mělo představovat potvrzení papežského stolce pouhý prostředek k vzájemnému propojení císaře a Piastovce, nyní měl být určující právě vzájemný vztah polského knížete ke kurii. Bylo krokem k suverenitě, který podstatně vybočoval z „projektu“ hnězdenské synody. Toto směřování však nadlouho zastavil Bezprym, když roku 1031 poslal Konrádovi II. korunu zpět a tím v podstatě uznal závislost na Říši.

Když se tedy ohlédneme zpět, zjistíme, že tu existovala tradice, která Boleslavovi II. umožňovala získat královskou korunu. Byla to však tradice, jež tento titul spojovala s papežským stolicí. Není také vyloučeno, že její součástí byl i tribut ve výši 100 hřiven, známý rovněž z českého prostředí. Boleslav tedy nemusel složitě vyjednávat, stačilo jen vyjádřit poplatkem svůj vztah ke svatopetrskému stolci a dál už bylo možné konat zcela svobodně. V Říši nebyla v dané chvíli síla, která by tomu mohla zabránit. Navíc celý akt musel vyhovovat také kurii, která právě v těchto letech přijala pod svá ochranná křídla Demetarovo chorvatské království,³⁰ a jež si rovněž získala respekt v přemyslovských a arpádovských državách. Naši představu o této spojitosti podporuje i častěji zmiňovaný list Řehoře VII.³¹ Hlavním a rozhodujícím v jeho obsahu totiž zřejmě nebyl pokus intervenovat ve prospěch knížete Izjaslava, ale příslib vyslat dva legáty, kteří by pomohli polskému knížeti obnovit polskou církevní organizaci včetně znovuobsazení hnězdenského metropolitního stolce. O průběhu následujícího církevního shromáždění sice nic konkrétního nevíme, o jeho úspěšnosti však svědčí zprávy o novém arcibiskupu Bohumilovi.

Zatímco se bojovalo v Sasku, i na moravsko-polských hranicích, jednalo se v Uhrách mezi arpádovskými bratřenci Gejzou a Šalamounem za účasti papeže o míru. Dohodu však záhy zhatilo nečekané úmrtí krále Gejzy. Toho využil právě Boleslav, a aby podpořil své zdejší zájmy, vpadl do Uher a dosadil na trůn svého příbuzného Ladislava.³² Muselo jít pouze o krátký výpad, protože ještě v létě téhož roku nastoupil Boleslav nové tažení na Rus. I zde totiž zasáhla smrt. Na konci roku, 27. prosince 1076, zemřel kníže Svjatoslav, s nímž Boleslav kdy si uzavřel dohodu, a na velkoknížecí stolec dosedl jeho bratr Vsevolod.³³ Boleslav měl však v úmyslu podpořit svého již dvakrát vyhnaného strýce Izjaslava. Vzhledem k tomu, že k usmíření a dohodě mezi bratry došlo na Volyni už 15.

Stuttgart 2000, s. 819–824; z české perspektivy Kr z e m i e ň s k a , B.: *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*. ČsČH 18, 1970, s. 497–531.

30 *Codex diplomaticus et epistolaris Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I.* (743–1100). s. 139–141, č. 109; S u p š i ć , I. (red.): *Hrvatska i Europa*. Kultura, znanost i umjetnost I. Srednyje vijek (VII–XII. stoljeće). Zagreb 1997, s. 206, s. 231–233.

31 *Registra Gregorii VII.* II. MGH EE sel. 2.1, s. 233–235, č. 73.

32 *Galli Anonymi Cronica et Gesta I.* 27, MPH N. S. 2, s. 52–53; jinak *Chronici Hungarici Compositio saeculi XIV.* 131, SRH 1, s. 403–406.

33 *Povest vremennych let*, s. 131–132.

července,³⁴ vypadá to, že stačilo pouhé prostřednictví polského krále, nikoli přímý vojenský zásah.

Mezitím se začala vnitřní Boleslavova mocenská pozice zhoršovat. Zřejmě s vědomím nespokojenosti polských „*primates*“ vystoupil proti svému bratrovi kníže Vladislav Heřman.³⁵ Smrt Stanislava Krakovského v dubnu 1079 představovala katalyzátor vzpoury, která obrátila veškeré Boleslavovo úsilí vniveč. Na stolec dosedl méně ambiciózní mladší bratr Vladislav Heřman a Boleslav se musel spokojit s rolí vyhnance v Uhrách.³⁶ Ambiciózní politika Boleslava Smělého ztroskotala a rozbila se pod jedním nápoem. Každoroční vojenská tažení na podporu vlastních spojenců, která mnohdy ani nepřinášela kořist, byla nad síly polského státu. Krach této politiky na delší dobu přinesl klid na česko-polských hranicích a nepřímě tak posílil pozice krále Jindřicha a jeho českého spojence.³⁷

Když s pádem Boleslava II. přestala polská knížata s „velmocenskou“ politikou a zvětšil se vliv Říše, zapadla na dlouho i představa, že skráně polských knížat kdysi zdobila královská koruna. Zatímco Polsko Boleslavovým vyhnáním svou mocenskou pozici ve středovýchodní Evropě ztratilo, na vzestupu byla moc přemyslovských bratří, kteří důsledně podporovali Jindřicha IV. Jejich čas nadešel s dočasnou porážkou opozice po smrti protikrále Rudolfa Švábského. Když se totiž budoucí císař chystal na jaře roku 1081 do Itálie na svou římskou jízdu, bylo třeba zajistit situaci v Německu do doby, než se vrátí. Stalo se tak na sněmu v Řezně v březnu 1081 a „jistým“ ziskem Vratislava II. měla být tentokrát Liutpoldova Východní marka. My však máme ještě jednu zprávu pozdějšího pramene, „*Annales Pegavienses et Bosovienses*“, která nás informuje o tom, že Vratislav byl ještě v témže roce odměněn korunou ve Würzburgu.³⁸ Protože zpráva odporuje tomu, co víme o králově itineráři, jeví se celá věc jako smyšlenka.

³⁴ *Povest vremennych let*, s. 132.

³⁵ *Galli Anonymi Cronica et Gesta* I. 27–28, MPH N. S. 2, 52–54; Grudziński, T.: *Bolesław Śmiały*, s. 181–193 se sice domnívá, že Boleslavův pád byl výsledkem spiknutí velmožů, na kterém neměl Vladislav žádný podíl, to však příliš neodpovídá tomu, co víme o průběhu těchto „povstání“ v ostatních státech středovýchodní Evropy. I když nelze tuto vrstvu rozhodně považovat za beztvare a slepě oddané knížecí služebnictvo, nic to nemění na faktu, že tato skupina uznávala legitimitu dynastií, které jí vládly, a svůj názor projevovala proto třeba právě tím, ke komu se přihlásila. Názor Wojciechovského (Wojciechow s k i, T.: *Szkicze historyczne*, s. 221–232) se mi tedy jeví v tomto mnohem pravděpodobnější.

³⁶ *Galli Anonymi Cronica et Gesta* I. 27–28, MPH N. S. 2, s. 52–54. Je možné, že právě rozpad polsko-uherské koalice přiměl Ladislava I. k tomu, aby opět přijal do země krále Šalamouna (*Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV.* 133, SRH 1, s. 307–308). Vladislavovu pozici musel naopak posílit sňatek s dcerou Vratislava I. Juditou (*Galli Anonymi Cronica et Gesta* I. 30. MPH N. S. 2, s. 56).

³⁷ Navíc uherský zájem se v té době soustředil k jihozápadní hranici (viz Hóman, B.: *Geschichte des ungarischen Mittelalters* I. Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jahrhunderts. Berlin 1940, s. 347). Roli zde mohlo hrát i tažení Jindřicha IV. proti vzpurnému rakouskému markrabímu Liutpoldovi z počátku roku 1079 (*Bertholdi Annales*. MGH SS 5, s. 311 a s. 320; *Auctuarium Cremifanense*. MGH SS 9, s. 553; Meyer von Knonau, G.: *Jahrbücher* III, s. 207).

³⁸ *Annales Pegavienses et Bosovienses*. MGH SS 16, s. 237.

Mnohem blíže pravdě měl asi Novotný³⁹, když uvažoval pouze o uzavření předběžné dohody, uzavřené však mnohem spíš v Řezně, jejíž součástí mohlo být vyslání kontingentu 300 jezdců, vedeného kněžicem Bořivojem.⁴⁰

Návrat císaře z Itálie spolu s pokusem o naplnění svrchovanosti v Říši na sněmu v Mohuči umožnil i splnění starého slibu. Roku 1085 konečně císař sám korunoval Vratislava II. královskou korunou.⁴¹ Reminiscencí na události v Hnězdně zde bylo nejen udělení titulu polského a českého krále, ale i starší obdarování kopím Rudolfa z Rheienfeldu.⁴² Pro Říši obecně a pro Jindřicha zvláště muselo být nesmírnou satisfakcí, že mohl demonstrovat svou moc v tradiční zájmové oblasti Říše a alespoň formálně tak navázat na východní politiku svých předchůdců. K tomuto programu se mohl přihlásit nejen udělením polského a českého královského titulu, ale i vystavením listiny pro biskupa Jaromíra z 24. dubna 1086.⁴³ Tato listina totiž odkazovala na osobu sv. Vojtěcha, který byl s programem Oty III. nerozlučně spjat,⁴⁴ a symbolizovala i onu nárokovanou svrchovanost svým mylným odvoláním se na papeže Benedikta a císaře Otu I. Tím by ovšem dostával jiný rozměr i poměr přemyslovských držav k Říši a vysvětlovala by se tak i skutečnost, že listina byla vystavena na žádost knížete Vratislava.⁴⁵ Smrt biskupa Jana I. Olomouckého umožnila završit, co bylo ujednáno

39 Střízlivě Novotný, V.: *České dějiny* I. 2, s. 230. Naopak doslovně věří zprávě Patze, H.: *Die Pegauer Annalen, die Königserhebung Wratislaws von Böhmen und die Anfänge der Stadt Pegau*. JbGMOD 12, 1963 (1964), s. 10–18, který dokonce na s. 16–17 mluví o Vratislavově korunovaci mohučským arcibiskupem Siegfriedem. Poněkud při tom ovšem zapomíná, že Siegfried korunoval Rudolfa Švábského a stál na jeho straně.

40 *Annales Pegavienses et Bosovienses*. MGH SS 16, s. 237: „si (Jindřich) *Boemiae ducem Vratislaum in regem peteretur ac iuberet coronari, et ille quattuor milia talentorum gazis regiis appenderet, insuper et filium suum cum trecentis armatis in expeditionem Italicam cum ipso destinaret*“.

41 *Annales Veterocellenses*. MGH SS 16, s. 41: „*Heinricus imperator Maguncie in presentia electorum tam spiritualium quam secularium principum Wratislaum ducem Bohemie magnifice decoravit*“; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 37, MGH SRG N. S. 2, s. 135; další zmínky v pramenech Meyer von Knonau, G.: *Jahrbücher* IV, s. 25 a s. 549–550; Spangenberg, H.: *Die Königserhebung Wratislaws II. und die angebliche Mainzer Synode des Jahres 1086*. MIÖG 20, 1899, s. 392–393.

42 *Ekkehardi Chronicon universale*. MGH SS 6, s. 201; Nový, R.: *Český král Vratislav II.* In: Královský Vyšehrad. Praha 1992, s. 20–21; reálněji asi Zemlička, J.: *Čechy v době knížecí*. Praha 1997, s. 108–109, který rozlišuje mezi tím, co chtěl císař, a tím, jak celou věc chápal Vratislav. Možnou spojitost s podobnými akty, známými z Polska a Uher z doby kolem roku 1000 naznačil už Bauer, O.: *Kopí svatého Václava*. ČČH 36, 1930, s. 353–357; nověji Fried, J.: *Otto III. und Boleslaw Chrobry*, s. 126–141.

43 *Diplomata Heinrici IV.* 2, MGH DD 6.2, s. 515–517, č. 390.

44 Třeštík, D.: *Sv. Vojtěch a formování střední Evropy*. In: Sv. Vojtěch, Čechové a Evropa. Red. D. Třeštík – J. Zemlička. Praha 1998, s. 96.

45 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 37, MGH SRG N. S. 2, s. 135–136. Občas se to vysvětlovalo tak, že vystavení listiny bylo *conditio sine qua non pro korunovaci*, takže by bylo možné vysvětlovat vznik listiny i tlakem mladších bratří (a možná i velmožů), kteří by nepřipustili jednostranné narušení mocenské rovnováhy. Souvisí to i s tím, jakou váhu královskému titulu přisoudíme.

v Mohuči. Biskup Jaromír získal „svou“ listinu v dubnu 1086 v Řezně a v létě téhož roku korunoval Vratislava na císařův příkaz trevírský arcibiskup Egilbert.⁴⁶

Vzhledem k tomu, že prvním nositelem koruny na východ od Říše byl Boleslav I. Chrabrý, stal se Vratislav „polským“ králem, avšak polským králem bez Polska. Českým králem se stal zase proto, že české země byly jeho vlastní državou. V komplikovaném titulu se spojovala tradice s reálnou mocenskou situací. První korunovace z rukou císaře v Mohuči zřejmě odkazovala na korunovaci Boleslavovu z rukou Oty III. a byla připomínkou Vratislavova vztahu k Říši. Pozdější korunovace v Praze z rukou arcibiskupa byla církevním potvrzením, které teprve dalo Vratislavovi právo užívat královský titul.

Exkurs: Postoj papeže Klimenta III. k Vratislavově královské hodnosti.

S obsahem mohučských ujednání souhlasil i papež Kliment III.⁴⁷, ovšem prý pouze v případě zrušení olomouckého biskupství. Odmítnout však měl korunovaci v obavách o poplatek 100 hřiven stříbra.⁴⁸ Oporou zde měla být zachovaná urgence Klimentova, a zvláště pak její intitlace: „*W. glorioso principi Boemiorum ac dilectissimo filio*“,⁴⁹ i prosba mohučského arcibiskupa Wezila.⁵⁰ O něčem jiném však svědčí už tón celého Klimentova listu, který by těžko korespondoval s vyhraněnými vztahy mezi papežem a Vratislavem. Ani žádost o obnovení poplatku 100 hřiven nemusela být Klimentovým výrazem toho, že ignoroval korunovaci předního Jindřichova spojence, zvláště když nic nevíme o apriorním odmítnutí platit tuto sumu. Navíc není důvod domnívat se, že by se placení tohoto titulu s nošením koruny nesnášelo.⁵¹ Vycházelo se z poněkud nešťastného překladu termínu „*princeps*“ českým „*kníže*“. Základem pro toto

46 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 38, MGH SRG N. S. 2, s. 140–141; *Annales Patherbrunnenses*, s. 100 (citují dle Meyer von Knonau, G.: *Jahrbücher* IV, s. 49, pozn. 91): „*istius licentia dux Bohemiae suae gentis rex factus est unctioe Eilberti archiepiscopi Trevirensis*“... „*Hac negocione expectatur statute pacis terminus* (dle Meyera von Knonau posledním termínem oktáva letnic), *estas scilicet media*“. Tomu, že od sebe korunovaci v Mohuči a v Praze od sebe dělil rok, nasvědčuje i dvojí zpráva v Dušek, L.: *Kronika tzv. Beneše Minority*. MZK 26, 1990, s. 30, v *Annales Gradicensis et Opatovicenses*. FRB 2, s. 390, které se v podstatě shodují s údaji v *Annales Pragenses*. FRB 2, s. 377, nebo *Annales Bohemici*. FRB 2, s. 381, kde ovšem zpráva duplikována není. Dále srov. Nový, R.: *Český král Vratislav II.*, s. 21; jinak Meyer von Knonau, G.: *Jahrbücher* IV, s. 49, pozn. 91; Novotný, V.: *České dějiny* I. 2, s. 245–246 a pozn.

47 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 38, MGH SRG N. S. 2, s. 140 (= CDB I, s. 95, č. 87).

48 Novotný, V.: *České dějiny* I. 2, s. 262–263; Žemlička, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 110.

49 *Briefsammlungen der Zeit Heinrichs IV.* MGH EE 5, s. 387–389, č. 1.

50 *Briefsammlungen der Zeit Heinrichs IV.* MGH EE 5, s. 389–391, č. 2.

51 Srov. poděkování Řehoře VII. za 100 hřiven Boleslavovi II. v *Registra Gregorii VII.* II. MGH EE sel. 2.1, s. 233–235, č. 73, které je ovšem z doby před korunovaci.

tvrzení však nebyla konfrontace se soudobým pramenným materiálem, a tak se předem předpokládalo, že odpovídá titulu vévody. Už pouhé srovnání se staršími listy Řehoře VII.,⁵² či mladšími Eugena III.,⁵³ ukazuje, že Kliment nemohl Vratislava chápat stejně, t.j. jako „pouhého“ českého knížete. Rozdíly v intitulaci jsou totiž zcela markantní.

Blíže pohled na kontext, v němž se obvykle oslovení „*gloriosissimus*“ v raném středověku vyskytuje, musí naše pochybnosti ještě posílit. Obvykle se totiž ve starším pramenném materiálu konkrétně v listinách merovejských pojí s titulem „*rex*“.⁵⁴ Mnohem blíže je nám však zhodnocení situace v 9. a 10. století. I v tomto období si oslovení „*gloriosissimus*“ uchovalo značnou prestiž a stálo na vrcholu „*illustratury*“ a papežská kancelář jej zprvu používala v listech, adresovaných franským majordomům, než přešla k označení „*excellentissimus*“.⁵⁵ Stejně složitá situace je i v případě titulu „*princeps*“. Neoznačoval se jím pouze kníže, ale obecně vládce. V merovejské franské říši bylo používáno tohoto titulu v několika významových rovinách a v narativních pramenech se jím označoval v singuláru král, v plurálu velmoži.⁵⁶ Příznačné je, že tohoto titulu užívali franští majordomové, aby zdůraznili své postavení prvních velmožů franské říše. Další historie tohoto titulu je spjata s procesem pozvolného rozpadu karlovského impéria, doprovázeného pozvolným růstem sebevědomí aristokracie, dosud svým „mandátem“ výhradně vázané na osobu panovníka.⁵⁷ V konkrétním rozboru se právě užití titulu „*princeps*“ jeví jako více než výmluvné svědectví královských aspirací.⁵⁸

Samozřejmě že využití analogie jsou o něco starší, ale ukazují myslím dosti přesvědčivě, že starší teze o Klimentově postoji k Vratislavově královskému titulu nebyla vůbec jednoznačně prokázána. Dle mého soudu je více než pravděpodobné, že Klimentem zvolený titul „*princeps*“ neměl vůbec degradovat nově nabitou

52 Např. *Registra Gregorii VII.* I. MGH EE sel. 2.1, s. 27, č. 17: „*Wratizlao, Boemiorum/Boemiae duci.*“

53 CDB I, s. 146–147, č. 143; s. 149–150, č. 147: „*dillecto in Christo filio W., illustri Boemiorum duci.*“ List je pochopitelně adresován Vladislavu II.

54 *Diplomata Imperii.* MGH DD 1. K tomu zejména W o l f r a m , H.: *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts.* Wien – Köln – Graz 1967; W o l f r a m , H. (red.): *Intitulatio II,* Wien – Köln – Graz 1973.

55 B r u n n e r , K.: *Der fränkische Fürstentitel im neunten und zehnten Jahrhundert.* In: *Intitulatio II.* Red. H. Wolfram. Wien-Köln-Graz 1973, s. 188–189, s. 249–252.

56 W o l f r a m , H.: *Intitulatio I,* s. 136, s. 140, s. 148–152, zvl. s. 149.

57 Výrazem této závislosti byl titul „*comes*“. K následujícímu srov. nesmírně inspirující syntézu B r u n n e r , K.: *Der fränkische Fürstentitel,* s. 179–340. I když budu z výsledků této studie vycházet, uvědomuji si její časové i prostorové omezení. Za závažné zde považuji zejména zjištění, že při konfrontaci termínů „*rex*“, „*princeps*“ a „*dux*“ dospěl závěru, že: 1. „*Princeps kann nur jemand sein, der über das regnum herrscht*“, 2. „*die Diffrenz ist graduell und nicht qualitativ*“.

58 Pro nás má význam zejména ojedinělé označení akvitánského vládce Viléma Zbožného, obsažené navíc v registrech Jana VIII., znějící: „*W. dei Gratia comes, Aquitanorum princeps, rector ...*“, které B r u n n e r , K.: *Der fränkische Fürstentitel,* s. 229–231, považuje za rovné královskému titulu.

královskou hodnost, ale nanejvýš mohl odrážet situaci před polovinou roku 1086, kdy Vratislav v Praze čekal na pomazání. První list arcibiskupa Wezila by pak mohl předcházet listu papeže Klimenta a nebylo by důvodu, proč jej nespojit s postavou kanovníka Albina a jeho poselstva právě k papeži.⁵⁹ Tím by rovněž zmizel i další důvod údajného ochladnutí Vratislavova postoje k císaři. Zmizel by rovněž i jeden ze základních předpokladů pro záhadné konstrukce, s nimiž začal už Palacký⁶⁰ a které pak úspěšně do zcela fantastických úvah o údajném přetrvávání českých zemí v obedienci reformních papežů, respektive o českých snahách po roce 1087 opět jejich obedienci přijmout, rozvedli Dudík⁶¹ a Novotný⁶². Plně to myslím vyvrací Jaromírova cesta do Uher roku 1090, která se zdála jinak celou konstrukci potvrzovat, i poněkud odlišná interpretace Vratislavovy role při jednání se saskými biskupy právě v roce 1087.

Seznam zkratk

CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČNM	Časopis Národního muzea
FRB	Fontes rerum bohemicarum
JbGMOD	Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands
KwH	Kwartalnik Historyczny
MGH	Monumenta Germaniae Historica –
– DD	Diplomata
– EE	Epistolae
– EE sel.	Epistolae selectae
– SRG	Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi
– SRG N. S.	Scriptores rerum Germanicarum Nova Series
– SS	Scriptores
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MPH N. S.	Monumenta Poloniae Historica Nova Series
MZK	Minulostí západočeského kraje
SRH	Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum

BÖHMISCHE UND POLNISCHE KÖNIGTUM?

Eine eindrucksvolle Rolle in Mitteleuropa der 60er und 70er Jahre des 11. Jahrhunderts spielte das Piastenpolen. Seine Kraft beruhte auf der stabilen inneren Situation und auch auf umfangreichen Kontakten zu den Rurikiden, Arpaden und Reichsdynasten. Dieser Hintergrund ermöglichte

59 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. 38. MGH SRG N. S. 2, s. 141. Pochybnosti, jež vyslovil Erdmann, C.: *Briefsammlungen der Zeit Heinrichs IV.* MGH EE 5, s. 388, pozn. 2, s. 390, pozn. 5, nejsou nijak podloženy.

60 Palacký, F.: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*. III. 6. Praha 1936, s. 195.

61 Dudík, B.: *Dějiny Moravy* II. Od roku 906 až do roku 1125. Praha 1875², s. 320–321.

62 Novotný, V.: *České dějiny* I. 2, s. 275–276.

dem polnischen Boleslaw II. Śmialy, mit Přemysliden um Macht im ostmitteleuropäischen Raum zu wetteifern. Aber seine umfangreiche Aussenpolitik brachte Boleslaw II. nicht nur viel Positives, ganz im Gegenteil. Unstabile Situation in Ungarn und Kiewer Russ forderte ständige Aufmerksamkeit und deswegen konnte sich die polnische Bemühung, Unterstützung dortiger Verwandten zu gewinnen, kaum „lohnen“. Die Uneindeutigkeit der aussenpolitischen Erfolge schwächte auch Boleslaws innere Position ab. Seine Widersacher versuchten es, diese Situation auszunützen. Im Jahre 1079 kam zu einem Aufstand, der den jüngeren Fürst Vladislav Herrmann auf dem Thron hinauftrug. Trotzdem wir darüber keine unmittelbare Nachrichten haben, ist es ganz wahrscheinlich, dass ihn auch der Böhmenherzog Vratislaw II. unterstützte. Dies hätte nämlich in das ganze Heinrichs des IV. Streben passen, der in demselben Jahr die Babenberger bezwang und die Arpa-den schreckte.

Etwas vereinigte doch Boleslaw und Vratislaw zusammen – und zwar rätselhafte Krönung. Am 25. Dezember 1076 erreichte nämlich Boleslaw, von der Kurie unterstützt, in Gnesen an Königskrone und um 10 Jahre später wurde auch sein böhmischer Widersacher zweimal gekrönt – zuerst von Heinrich IV. in Mainz, und dann auch von Trierer Erzbischof Egilbert in Prag. Der Schlüssel für Lösung von diesem Problem stellt wahrscheinlich die Interpretation des Gnesener Tages im Jahre 1000 dar, wann Otto III. das Erzbistum Gnesen auf dem Grab des hl. Adalbert gründen liess und gleichzeitig auch Boleslaw seine eigene Krone auf das Haupt Boleslaws einlegte. Boleslaw I. Chrobry sollte durch diesen Akt zum Reich enger gebunden sein. Um 25 Jahre später wurde die Krönung Boleslaws mit Zustimmung des päpstlichen Stuhles wiederholt. Jetzt ging es aber um Selbständigkeit. Gerade die Entfaltung dieses Aktes von Chrobry wurde zum Präzedenzfall und Inspiration für Boleslaw II., der ein Jahr früher auch die gnesener Erzbistum mit Hilfe der Kurie neu besetzte. Hinter Vratislaws Krönung stand die Kaiser Ottos ursprüngliche Idee. Wir können hier auch einige interessante Details folgen – wie z. B. die Verleihung der Königslanze, Mainzer Krönung gerade von Heinrich IV. oder die Aussendung des Kontingentes von 300 Panzerreiter, die sich im 12. Jahrhundert und dann auch in der sgn. Goldene Bulle Friedrich's II. erscheinen. Ganzes Bemühen krönte auch die Zustimmung der Kurie, wie es die neue Interpretation der Adresse „gloriosissimus princeps“ zeigte.

Übersetzt von Soňa Římková